

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А.С. МАКАРЕНКА

ПРОГРАМА

**Комплексного екзамену з географії
та методики навчання географії**

**на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузь знань 01 Освіта / Педагогіка
спеціальність 014 Середня освіта (Географія)
освітньо-професійна програма: Середня освіта (Географія. Біологія та
здоров'я людини)**

Суми – 2026

Розробники програми:

кандидат географічних наук, доцент Данильченко О.С.,

кандидат географічних наук, доцент Корнус О.Г.,

кандидат географічних наук, доцент Корнус А.О.,

кандидат педагогічних наук, доцент Король О.М.

Програма комплексного екзамену з географії та методики навчання географії
схвалена на засіданні кафедри загальної та регіональної географії

Протокол № 7 від 26 лютого 2026 року.

Програма комплексного екзамену з географії та методики навчання географії
розглянута та затверджена на засіданні вченої ради природничо-географічного
факультету

Протокол № 8 від 19 березня 2026 року.

ПРОГРАМА

**Комплексного екзамену з географії та методики навчання географії
на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузь знань 01 Освіта / Педагогіка
спеціальність 014 Середня освіта (Географія)
освітньо-професійна програма: Середня освіта (Географія. Біологія та
здоров'я людини)**

Пояснювальна записка

Програма комплексного екзамену з географії та методики навчання географії на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузь знань 01 Освіта / Педагогіка спеціальність 014 Середня освіта (Географія) освітньо-професійна програма: Середня освіта (Географія. Біологія та здоров'я людини) розглянута та схвалена кафедрою загальної та регіональної географії Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка. Дана Програма підготовлена згідно діючої ОПП, представленої на сайті університету https://pgf.sspu.edu.ua/images/2020/opp_014_so_geografiyabakalavr_2020_59c91.pdf і враховує вимоги Закону України «Про вищу освіту».

За своїм призначенням екзамен є остаточною перевіркою рівня теоретичної та практичної підготовки випускників освітнього рівня «Бакалавр» вимогам освітньо-професійної програми та оцінити готовність випускника до майбутньої професійної діяльності.

На екзамені з географії та методики навчання географії, як компоненті освітньо-професійної програми, відбувається остаточно перевірка професійної підготовленості майбутнього вчителя географії основної загальноосвітньої школи. За своїм призначенням та методикою проведення цей кваліфікаційний екзамен повинен встановити рівень теоретичної та практичної підготовки студента та її відповідність освітньо-кваліфікаційній характеристиці та іншим державним стандартам, оцінити придатність випускника з базовою вищою освітою до майбутньої професійної діяльності.

На екзамені необхідно виявити рівень сформованості наступних програмних компетентностей:

ЗК 5. Здатність до професійного спілкування державною та іноземною мовами.

ЗК 6. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ПК 2. Здатність розкривати загальну структуру географічних та біологічних наук на основі взаємозв'язку основних учень про фундаментальні основи різних парадигм природничої та суспільної географії, знати основні географічні і біологічні теорії та закони, історії розвитку географічних досліджень та ідей для з'ясування географічних особливостей природи Землі, розміщення населення і господарства.

ПК 3. Здатність доцільно і критично використовувати географічні поняття, концепції, парадигми, теорії, ідеї, принципи для пояснення письмовими, усними та візуальними засобами явищ і процесів на різних просторових рівнях (глобальному, регіональному, державному, локальному).

ПК 11. Здатність формулювати, аналізувати та синтезувати рішення наукових проблем на абстрактному рівні шляхом декомпозиції їх на складові із застосування географічних, біологічних та педагогічних знань, постійно оновлювати та накопичувати власні знання з географії, біології та здоров'я людини, педагогіки і психології.

Також даний екзамен дозволить виявити, наскільки під час навчання вдалося забезпечити програмні результати навчання наступним компонентам освітньо-професійної програми:

ПРЗ 1. Знати та розуміти основні концепції, парадигми, теорії та загальну структуру географії та суміжних наук, предмет її дослідження, місце і зв'язки в системі наук, етапи історії розвитку географічної науки.

ПРЗ 5. Демонструвати знання етапів та сучасних методів наукового дослідження в географії, біології та здоров'я людини і методиці їх навчання, системи та сутності основних понять та термінів. Розуміти основні методології проведення наукових досліджень.

ПРЗ 6. Знати і розуміти просторову диференціацію географічної оболонки і географічного середовища на глобальному, регіональному та локальному територіальних рівнях.

ПРУ 4. Організовувати та проводити різні види досліджень навчального та наукового характеру. Висвітлювати результати науково-теоретичних і дослідницьких пошуків у курсових, кваліфікаційних роботах та інших проявах наукової творчості.

ПРУ 5. Застосовувати базовий поняттєвий, термінологічний, концептуальний апарат географії, її теоретичні й емпіричні досягнення на рівні, що дозволяє інтерпретувати природно-географічні та суспільно-географічні явища і процеси, пов'язувати й порівнювати різні погляди на проблемні питання сучасної географії.

ПРУ 8. Планувати, проектувати і укладати тематичні карти. Застосовувати різноманітні методи і способи аналізу інформації за картами, картографічними творами в освітній діяльності. Аналізувати й порівнювати зміст різноманітних картографічних творів.

ПРК 2. Розуміти значення культури як форми людського існування, цінувати різноманіття та мультикультурність світу і керуватися у своїй діяльності сучасними принципами толерантності, діалогу і співробітництва.

Програма екзамену з географії та методики навчання географії охоплює всі географічні дисципліни, що вивчалися протягом чотирьох років навчання. У екзаменаційних питаннях закладена можливість обов'язкового висвітлення знань із загальної і регіональної фізичної географії, із соціально-економічної географії України й світу, а також з методики навчання географії у школі. Це забезпечує належний рівень системної оцінки знань бакалавра-вчителя географії та її надійність і достовірність. Єдність поняттєво-термінологічного апарату забезпечує достатній теоретичний рівень узагальнення навчального матеріалу.

До програми включені не всі розділи відповідних курсів, а лише головні та найбільш важливі питання географії та методики її навчання. Перевага надається питанням теоретичного, типологічного характеру, для розкриття яких необхідне

залучення знань, отриманих при вивченні геосфер, материків і океанів, крупних регіонів, субрегіонів, країн, економічних районів. Найбільшою мірою регіональні аспекти розкриваються на прикладі України.

Кваліфікаційний екзаме́н з географії та методики навчання географії здійснюється за тестовою технологією на платформі Moodle. Тест містить 25 запитань: 10 запитань із загальної географії (картографія, землезнавство, метеорологія, гідрологія, геологія, геоморфологія, географія ґрунтів, ландшафтознавство), 10 запитань з регіональної географії (фізична географія України, фізична географія материків і океанів, регіональна економічна і соціальна географія світу, економічна та соціальна географія України) і 5 запитань з методики навчання географії. Правильна відповідь оцінюється у 3 бали, неправильна – 0 балів. Запитання 1, 24, 25 – відкриті (передбачають розгорнуту відповідь), правильна відповідь оцінюється у 10, 12 та 12 балів, відповідно. Сумарні результати тестування оцінюються таким чином:

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Показник успішності студента (в балах)	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	Відмінно
82-89	B	Добре
74-81	C	
64-73	D	Задовільно
60-63	E	
1-59	FX	Незадовільно

Оцінки „**A – Відмінно**” заслуговує студент, який повністю виконав завдання комплексного екзамену, а саме: дав змістовну, вичерпну відповідь на відкриті питання з дисциплін, включених у програму екзамену з географії та методики навчання географії і продемонстрував відмінний рівень підготовки майбутнього вчителя географії.

Оцінки „**B – Дуже добре**” заслуговує студент, який повністю виконав завдання комплексного екзамену, а саме: дав змістовну, вичерпну відповідь на відкриті питання з дисциплін, включених у програму екзамену, але якість відповідей допускає незначні зауваження екзаменаційної комісії щодо відповіді на одне з питань.

Оцінки „**C – Добре**” заслуговує студент, який повністю виконав завдання комплексного екзамену, а саме: дав змістовну, вичерпну відповідь на відкриті питання з географії та методики навчання географії, включених у програму екзамену, але допустився незначних помилок. Рівень підготовки студента не повністю відповідає критеріям практичних навичок та вмінь майбутнього фахівця.

Оцінки „**D – Задовільно**” заслуговує студент, який у відкритих відповідях демонструє знання основного матеріалу з дисциплін, включених в програму комплексного кваліфікаційного екзамену; але припускається деяких неточностей,

не виявляє високого рівня теоретичної підготовки та припускається помилок при вирішенні окремих практичних завдань.

Оцінки „**E – Достатньо**” заслуговує студент, який у відкритих відповідях демонструє знання основного матеріалу з географії та методики навчання географії, включених в програму комплексного екзамену, але припускається суттєвих неточностей, не завжди виявляє належного рівня теоретичної підготовки та припускається помилок при вирішенні багатьох практичних завдань.

Оцінки „**FХ – Незадовільно**” заслуговує студент, який не відповів на відкриті питання комплексного екзамену з дисциплін, включених в програму екзамену на здобуття освітнього ступеня бакалавра, не виявив достатнього рівня теоретичної та практичної підготовки майбутнього вчителя географії і потребує повторного курсу навчання.

Зміст програми

Загальна фізична географія та картографія

Земля у Всесвіті. Всесвіт. Сонячна система. Планета Земля, її фігура і розміри. Осьове обертання Землі і його наслідки. Обертання Землі навколо Сонця і його значення. Геомагнітне поле Землі.

Основні етапи геологічної історії Землі. Догеологічна історія Землі. Геологічна історія Землі, її основні етапи. Неоген-четвертинний відрізок геологічної історії і його особливе значення для формування сучасних фізикогеографічних умов.

Літосфера. Поняття про літосферу і її формування. Генетична мінералогія. Загальні відомості про мінерали. Геодинамічні процеси і петрографія. Геологічна діяльність атмосферних і підземних вод, річок, льодовиків, вітру, моря. Глобальні закономірності будови і складу земної кори, її основні структурні елементи.

Рельєф суходолу і дна Світового океану. Рельєфотворення. Планетарний рельєф Землі. Рельєф суходолу. Рельєф дна Світового океану. Морфоскульптура, класифікація морфоскульптур.

Атмосфера. Склад атмосфери та її будова. Сонячна радіація в атмосфері та на підстилаючій поверхні. Тепловий баланс і тепловий режим. Вода в атмосфері. Атмосферний тиск і вітер. Повітряні маси і атмосферні фронти. Циркуляція атмосфери. Погода і клімат. Кліматичне районування (В.П. Кеппен, Б.П. Алісов).

Гідросфера. Об'єм і структура гідросфери. Світовий океан. Динаміка океанічних вод. Властивості океанічних вод. Тепловий режим океанів. Водні маси. Природні ресурси Світового океану. Води суходолу, поверхневі і підземні води. Річки, характеристики річкового стоку. Озера і штучні водойми. Болота та їх типи. Льодовики.

Біосфера. Розуміння біосфери В.І. Вернадського. Складі і межі біосфери. Походження біосфери. Біологічний кругообіг. Угруповання організмів. Харчові ланцюги. Біоценоз. Біогеоценоз.

Географічна оболонка. Межі географічної оболонки. Закономірності географічної оболонки. Природні комплекси різного рангу. Фізико-географічне районування, система таксономічних одиниць. Широтна зональність і висотна поясність у географічній оболонці.

Основи вчення про ландшафт. Визначення поняття “ландшафт”. Морфологія ландшафту. Класифікація і систематика ландшафтів. Методи ландшафтних досліджень. Ландшафтні карти. Теоретичне і практичне значення ландшафтознавства. Праці вітчизняних вчених з ландшафтознавства (Л.С.Берга, Н.А. Солнцева, В.Б. Сочави, К.І. Геренчука, О.М. Маринича, П.Г. Шищенка та інших вчених). Антропогенні ландшафти.

Картографія. Поняття про картографію та її складові. Карта та її властивості. Основні елементи географічної карти. Масштаб, форми масштабу. Топографічна карта та її особливості. Географічний зміст топографічних карт. Топографічні зйомки місцевості.

Географічний глобус. Картографічні проєкції, їх класифікація. Спотворення в картографічних проєкціях. Дрібномасштабні географічні карти, їх класифікація. Загальногеографічні та тематичні карти. Способи зображення на тематичних картах. Географічні атласи. Читання і використання карт.

Регіональна фізична географія

Фізична географія океанів. Загальний огляд Світового океану як цілісної системи. Регіональні відмінності Світового океану. Тихий, Атлантичний, Індійський, Північний Льодовитий, Південний океани.

Фізична географія материків. Євразія. Основні етапи формування території Євразії, гідрокліматична характеристика та ґрунтово-рослинний покрив. Просторова диференціація природи і фізико-географічне районування Євразії. Регіональний огляд материка.

Північна Америка. Основні етапи формування території, гідрокліматична характеристика та ґрунтово-рослинний покрив. Просторова диференціація природи і фізико-географічне районування Північної Америки. Регіональний огляд материка.

Центральна і Південна Америка. Основні етапи формування території, гідрокліматична характеристика та ґрунтово-рослинний покрив. Просторова диференціація природи і фізико-географічне районування.

Природні умови і просторова диференціація ландшафтів Африки. Основні етапи формування території, гідрокліматична характеристика та ґрунтово-рослинний покрив. Фізико-географічне районування Африки.

Австралія і Океанія, Антарктида – природні умови і просторова диференціація природи материків.

Географія ґрунтів. Ґрунтоутворні породи і мінеральна частина ґрунту, вивітрювання гірських порід, основні ґрунтоутворні породи, механічний склад ґрунтоутворних порід і ґрунтів. Загальна схема ґрунтоутворення. Класифікація ґрунтів, поняття про ґрунтоутворний процес (мікро-, макро- і горизонтоутворювальні ґрунтові процеси), поняття про типи ґрунтоутворення, генетична класифікація ґрунтів, типи, підтипи, роди, види, різновиди, розряди ґрунтів.

Вбирна здатність ґрунту. Кислотність і лужність ґрунтів. Типи вбирної здатності ґрунтів, ґрунтові колоїди і ґрунтовий вбирний комплекс, ґрунтовий розчин, буферність ґрунтів. Ґрунтова вода. Водний режим ґрунтів, стан і форми

води в ґрунті, водні властивості ґрунту, типи водного режиму ґрунтів, значення води в ґрунті.

Загальні закономірності географії ґрунтів. Арктичні ґрунти. Ґрунти зони тундри і лісової зони (тайги). Ґрунти зон мішаних та широколистяних лісів.

Чорноземні ґрунти лісостепової та степової зон. Зональні ґрунти сухостепової зони, зон напівпустель та пустель суббореального поясу. Ґрунти субтропічного і тропічного поясів.

Загальна економічна, соціальна та історична географія

Політична карта світу. Основні об'єкти зображення: суверенні держави і залежні території. Поняття про державний кордон, територіальні і внутрішні води, економічні зони. Державний устрій: форми правління та адміністративно-територіальний поділ. Залежні території та їх групування. Антарктида на політичній карті світу. Формаційний та цивілізаційний підходи до періодизації розвитку політичної карти світу. Поняття локальних і технологічних цивілізацій. Періодизація процесу формування політичної карти світу (на прикладах Європи, Азії, Африки, Америки). Основні події сучасного етапу, що знайшли відбиття на політичній карті світу. Класифікації й типології країн сучасного світу. Індекс розвитку людського потенціалу і його територіальна диференціація в світі. Політико-географічне положення як історична категорія. Зіставлення й аналіз різних геополітичних концепцій. Праці М.С. Дністряньського, Б.П. Яценка та інших вчених з питань політичної географії та геополітики.

Господарська оцінка природних умов та ресурсів. Поняття про природні умови та ресурси, їх класифікації. Значення природних умов і ресурсів для розвитку і спеціалізації господарств країн і районів. Проблема ресурсозабезпечення в умовах науково-технічної революції. Питання ресурсомісткості валового національного продукту. Використання, охорона і відтворення природних ресурсів у різних країнах. Еколого-економічна типологія країн світу. Антропогенний вплив на довкілля. Зіставлення й аналіз різних поглядів на суспільно-природну взаємодію. Критика теорій географічного фаталізму (вульгарного географізму) та географічного нігілізму. Основні методи здійснення екологічної стратегії.

Географія населення. Чисельність і відтворення населення. Природне відтворення населення. Демографічні формули. Генетичні і функціональні типи природного відтворення. Демографічні проблеми і демографічна політика. Механічне відтворення населення. Міграції зовнішні і внутрішні. Сальдо міграцій. Режими відтворення. Фактори відтворення населення. Основні типи вікових і статевих структур населення. Типи і підтипи статево-вікових пірамід. Поняття про демографічну ситуацію. Методи демографічного прогнозування. Расовий склад населення. Процеси метисації. Етнічний (національний) склад

населення як фактор економіко- та політико-географічного розвитку. Лінгвістична класифікація. Карта народів світу. Етнічні ознаки й етнічна самосвідомість. Типи етнічних спільнот. Етнічні процеси: роз'єднувальні у вигляді етнічної парціації, сепарації і дисперсизації та об'єднувальні у вигляді асиміляції, консолідації, міжетнічної інтеграції. Етнічна типологія країн світу. Пасіонарність як рушійна сила етногенезу. Трудові ресурси та їх використання. Поняття трудового потенціалу. Вікова структура трудових ресурсів. Добровільне та вимушене безробіття, форми їх прояву. Аграрне перенаселення. Зареєстроване, незареєстроване і приховане безробіття. Зрушення в структурі зайнятості. Допустимий та критичний рівні безробіття. Географічні форми розселення. Урбанізація як глобальний процес, її етапи, форми і типи. Рівні урбанізації країн світу. Класифікація міст за людністю і функціональна типологія міст. Найбільші міські агломерації і мегалополіси. Георуралістика. Класифікація сільських поселень за людністю та функціональна і топографічна їх типологія. Картографування населення. Заселеність території земної кулі. Аналіз густоти населення. Вплив міграцій на заселеність території. Українська діаспора в сучасному світі.

Географія господарства. Світове господарство: історія формування та сучасний етап розвитку. Основні риси сучасного світового господарства: глобалізація, багатокладність, різностадійність, циклічність. Модель світового господарства «центр – периферія». Структурні і географічні зрушення у світовому господарстві в період науково-технічної революції. Географічний поділ праці. Абсолютний та відносний поділ праці. Поняття про міжнародний та міжрайонний поділ праці. Міжнародна економічна інтеграція. Види інтеграції країн. Найважливіші інтеграційні угруповання світу. Митна політика держав та її вплив на географічний поділ праці. Протекціонізм, фритредерство, демпінг. «Двоїста» картина світової географії матеріального виробництва внаслідок функціонування транснаціональних корпорацій, як глобальних виробничо-територіальних комплексів з «розірваною» територіальною структурою. Поняття про суспільно-географічне положення як історичну категорію. Типи і види суспільно-географічного положення. Галузевий і територіальний принципи управління господарством, аналіз їхніх переваг і недоліків. Функціональне управління. Міжгалузеві комплекси. Концепція виробничих кластерів, як сукупності технологічно пов'язаних і географічно сконцентрованих підприємств. Масштаби виробничих кластерів. Концепція сталого розвитку світової цивілізації.

Географія промисловості. Галузева структура промисловості. Основні риси розвитку і розміщення галузей промисловості в умовах науково-технічної революції. Вплив техніко-економічних особливостей на розміщення

промисловості. Географія промисловості України та зарубіжних країн. Основні риси розвитку і розміщення промисловості в країнах різних соціально-економічних типів. Картографування промисловості. Енерговиробничі цикли і територіально-виробничі комплекси.

Географія сільського господарства. Природні, соціальні та економічні фактори, які впливають на розміщення сільського господарства. Основні риси розвитку і розміщення провідних галузей сільського господарства у світі. Галузева структура сільського господарства. Закономірності співвідношення між рослинництвом і тваринництвом. Зональна спеціалізація. Сільськогосподарське районування. Приміські аграрно-промислові територіальні комплекси. Географія сільського господарства Європи, Азії, Африки, Америки, Австралії і Океанії тощо. Типи сільського господарства країн світу. «Зелена революція». Картографування сільського господарства.

Географія транспорту. Транспорт і географічний поділ праці. Види транспорту, їх розвиток в умовах науково-технічної революції. Поняття про транспортну систему. Полімагістралі. Основні риси розвитку і розміщення світового транспорту, транспорту країн різних регіонів та соціально-економічних типів. Найбільші транспортні вузли світу. Поняття про пасажиро- та вантажообіг й одиниці їх виміру. Картографування транспорту. Контейнерні і контрейлерні перевезення.

Географія зовнішніх економічних зв'язків. Значення зовнішніх економічних зв'язків для розвитку і розміщення господарства. Види зв'язків. Основні риси структури і географії зовнішніх економічних зв'язків між країнами різних соціально-економічних типів. Митні союзи. Картографування зовнішніх економічних зв'язків.

Економічне районування. Місце районування в системі географічних методів дослідження. Концептуальна різниця понять «район» і «регіон». Принципи економічного районування. Зв'язок між економічним районуванням і територіальним поділом праці. Райотвірні чинники. Спеціалізація і комплексний розвиток районів. Вчення про територіально-виробничі комплекси. Районне планування. Економічне районування і раціональне розміщення виробництва. Економічне районування в зарубіжних країнах. Розвиток відсталих районів. Регіональна політика в зарубіжних країнах. «Полюси» зростання. Внутрішньопериферійна дифузія. Картографування економічних районів.

Історична географія. Історична географія як наукова дисципліна. Первісна доба. Історична географія Стародавнього світу. Історична географія Середніх віків (V–XV ст.). Історична географія раннього Нового часу. Історична географія Нового часу. Історична географія епохи Великих географічних відкриттів (кін.

XV – сер. XVII ст.). Історична географія Нового часу. Європа та Азія. Історична географія Нового часу. Африка, Америка, Австралія та Океанія.

Регіональна економічна та соціальна географія світу

Визначення країнознавства як географічної дисципліни, яка займається комплексним вивченням країн, систематизацією та узагальненням різномірних даних про їх природу, населення, господарство, культуру і соціальну організацію. Наукове значення країнознавства. Інформаційно-популярне та інформаційно-довідкове країнознавство.

Типовий план суспільно-географічної характеристики країни. Економіко-географічне положення – як найважливіша категорія економічної та соціальної географії. Економічні райони – як найзручніший вид генералізації соціально-економічної інформації про територію.

Країни Європи. Регіональний поділ Європи. Загальний огляд країн Центральної та Південно-Східної Європи. Риси спільності і розбіжності. Проблеми інтеграції в світове господарство. Комплексна економіко-географічна характеристика Польщі. Стратегічне партнерство Польщі та України. Комплексна економіко-географічна характеристика Румунії. Групова характеристика країн Балтії.

Вивчення розпаду федеративної держави на прикладі Югославії. Історичні, етнічні, релігійні, соціально-економічні, геополітичні та інші причини зростання етнонаціоналізму.

Загальний огляд країн Західної Європи. Європейське Економічне Співтовариство. Комплексна економіко-географічна характеристика ФРН. Німецьке «економічне диво». Економіко-географічне районування території країни. Порівняльна економіко-географічна характеристика галузевої і територіальної структури господарства Великобританії і Франції. Комплексна економіко-географічна характеристика Франції. «Малі привілейовані нації» Західної Європи. Мікродержави, їх роль в сучасному світовому господарстві.

Групова характеристика країн Азії. Східна Азія. Японія – економічний лідер регіону. «Соціалістична дуга» в Азії. Галузева і територіальна структура господарства КНР. Практика функціонування вільних економічних зон в Китаї.

Країни Південно-Східної Азії. Роль АСЕАН в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Порівняльна характеристика країн Південної Азії. Галузева і територіальна структура господарства Індії. Південно-Західна Азія: геополітичні проблеми, унікальний природно-ресурсний потенціал, перспективи соціально-економічного розвитку. Комплексна суспільно-географічна характеристика Ізраїлю. Нафтовидобувні країни Перської затоки. Країни Закавказзя.

Африка – як найбідніший регіон світу. Проблеми монокультури в галузевій структурі господарства. Південно-Африканська Республіка.

Країни Америки. Англо-Америка. США – як військово-політична та економічна наддержавна. Економічне районування території США. Канада: галузева і територіальна структура господарства.

Латинська Америка: загальний огляд національних економік країн регіону. Ресурсно-експортні цикли країн Латинської Америки. Комплексні країнознавчі характеристики Куби, Бразилії та Аргентини.

Австралія та Океанія: групова характеристика країн регіону. Австралійський Союз. Нова Зеландія. Папуа – Нова Гвінея.

Географія України

Фізична географія України. Фізико-географічне положення, крайні точки і кордони України. Орографічні складові території України. Геологічна будова. Тектонічна будова. Історія геологічного розвитку та геоморфологічна будова України. Історія геологічного розвитку древньої платформи. Історія геологічного розвитку палеозойських платформ та складчастих областей. Морфоструктури України. Морфоскульптури України.

Клімат України. Кліматотвірні чинники. Кліматичні елементи. Кліматичне районування території України.

Внутрішні води і водні ресурси. Річки України. Озера України. Штучні водойми. Болота та підземні води. Водні ресурси України.

Ґрунтово-рослинний покрив України. Основні закономірності формування ґрунтово-рослинного покриву. Ґрунтово-рослинний покрив зони мішаних лісів. Ґрунтово-рослинний покрив лісостепової зони. Ґрунтово-рослинний покрив степової зони України. Висотна поясність ґрунтово-рослинного покриву Українських Карпат і Кримських гір.

Ландшафти і фізико-географічне районування території України. Чинники ландшафтотворення. Класифікація ландшафтів України, одиниці класифікації. Фізико-географічне районування України.

Місце економічної і соціальної географії України у складі економічної і соціальної географії. Предмет і завдання сучасної економічної і соціальної географії України. Провідні економгеографи України та їх праці.

Україна на політичній карті світу. Сучасне геополітичне положення України.

Населення України і його розселення. Сучасна демографічна ситуація в Україні. Особливості демографічної ситуації у міській та сільській місцевості. Найкрупніші міські агломерації. Міграційний рух населення. Українська діаспора. Національний та етнічний склад населення. Трудові ресурси. Географія

ринку праці. Розміщення населення. Типи міст за розмірами. Типи міст за часом виникнення. Функції міст. Сільське розселення. Особливості розміщення сіл. Географія релігій в Україні.

Економічна географія України як суспільно-географічна наука. Проблеми стабілізації та перспективи розвитку господарського комплексу. Географія промисловості.

Паливно-енергетичний комплекс галузей (ПЕК). Паливна промисловість: райони видобування сировини, галузева і територіальна структура, проблеми і перспективи розвитку. Електроенергетика: райони видобування сировини, галузева і територіальна структура, проблеми і перспективи розвитку.

Металургійний комплекс галузей. Структура і географія комплексу. Чорна металургія. Проблеми розвитку кольорової металургії, пріоритетні галузі виробництва.

Машинобудівний комплекс. Структура і географія комплексу. Зміни в спеціалізації комплексу протягом останніх років. Перспективи розвитку.

Хімічний комплекс галузей. Структура і географія комплексу. Проблеми хімічної промисловості та шляхи подолання. Зміни в спеціалізації.

Промисловість будматеріалів. Структура галузі. Розвиток комплексу з точки зору задоволення запитів цивільного будівництва.

Легка промисловість. Структура і географія галузі. Основні шляхи виходу з кризи. Можливості розвитку галузі.

Харчова промисловість. Структура галузі. Розміщення підприємств і галузей харчової промисловості. Проблеми та перспективи галузі.

Географія АПК. Структура АПК. Галузеві АПК та їх розвиток. Проблеми вдосконалення АПК. Обслуговуючі та переробні галузі АПК. АПК і зовнішньоекономічні зв'язки.

Географія транспорту. Види транспорту, їх основні характеристики, значення окремих видів транспорту. Україна та міжнародні проекти. Проблеми та шляхи вирішення розвитку транспортної системи України.

Економічне районування. Історія економічного районування. Сучасне економічне районування України. Ідеї економічного районування та регіональна політика. Характеристика економічних районів України

Соціальна географія України як складова соціальної (суспільної) географії. Предмет і об'єкт соціальної географії. Завдання і методи соціальної географії. Зв'язок з іншими науками. Роль соціальної географії в перебудові українського суспільства.

Географія сфери обслуговування України. Географія сфери обслуговування як одна із складових соціальної (суспільної) географії. Географія сфери

обслуговування і можливість участі економ-географів в розробці регіональних і національних економічних програм.

Географія торгівельного обслуговування населення. Кількісні та якісні параметри розвитку торгівлі в сучасній Україні. Перспективи модернізації. Особливості територіальної організації торгівельного обслуговування. Пересувні форми обслуговування населення. Ресторанне господарство: проблеми і перспективи.

Географія побутового обслуговування населення. Загальна характеристика, сучасний стан. Особливості територіальної організації. Проблеми і перспективи розвитку побутового обслуговування. Найбільш затребувані види побутових послуг, особливості їх розміщення і функціонування.

Географія житлово-комунального господарства. Структура, стан, територіальна організація. Реформування галузі. Особливості функціонування житлово-комунального господарства в міській і сільській місцевості.

Географія освіти України. Освіта України у ХХІ ст. Проблеми реформування освітнього комплексу. Дошкільне навчання і виховання. Проблеми модернізації школи. Демографічна ситуація: потрібність шкіл і зміни в територіальній організації шкільного обслуговування. Професійно-технічна освіта і її відповідність світовим вимогам. Вища школа.

Медичне обслуговування населення України. Значення медичного обслуговування для населення. Кількісні та якісні показники медичного обслуговування в Україні. Регіональні відмінності. Проблеми медичного обслуговування в сільській місцевості. Можливості розвитку сучасної медицини в Україні.

Географія культури. Різноманіття культурного обслуговування. Сучасний стан, досягнення, перспективи культурного обслуговування. Зміни у територіальній організації закладів культури.

Методика навчання географії

Методика навчання географії як наука про закономірності і систему процесу навчання географії у школі. Структура, зміст та мета шкільної географії. Структура науки і загальна методика (фізичної і економічної географії). Окремі методики.

Завдання, структура і зміст сучасного шкільного курсу географії. Концепція Нової української школи. Концепція сучасної географічної освіти в середній школі. Основні завдання та структура сучасної шкільної географічної освіти.

Характеристика програми шкільної географії. Принципи відбору навчальної інформації. Відбиття у змісті навчання методів, наукових досліджень, відомостей з інших наукових дисциплін. Міжпредметні та внутрішньопредметні зв'язки.

Формування та розвиток ключових та предметних компетентностей учнів при вивченні географії. Ключові компетентності. Предметні географічні компетентності.

Процес навчання географії. Формування емпіричних знань (уявлень). Формування теоретичних знань (поняття, причинно-наслідкові зв'язки, закономірності). Формування прийомів навчальної роботи, умінь і навичок.

Принципи навчання географії. Принцип науковості. Принцип доступності. Принцип системності та систематичності у викладанні основ географічних наук. Принцип свідомості й активності процесу навчання. Принцип зв'язку навчання з життям (теорії з практикою). Принцип індивідуального підходу до учнів у навчанні географії. Мотивація навчальної діяльності, її осмислення. Принцип наочності. Роль краєзнавчого принципу. Форми організації краєзнавчої роботи. Принцип міцності засвоєння знань, умінь і навичок. Принцип емоційності навчання. Принцип виховного характеру навчання.

Методи навчання географії. Поняття методу навчання географії. Групування методів на підставі певних ознак: а) за джерелами знань; б) за ступінню самостійної пізнавальної діяльності школярів; в) бінарні методи тощо. Характеристика методів за джерелами здобування знань: словесних (усний виклад знань (розповідь, пояснення, інструктаж, шкільна лекція), бесіда, диспут, рольова (ділова) гра, робота з підручником (навчальним посібником, атласом), практичних (вправи (завдання), практичні роботи, самостійні роботи, дослідні роботи), наочних (демонстрування, ілюстрування, спостереження). Характеристика методів за характером (типом) навчально-пізнавальної діяльності учнів: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемного викладення, частково-пошуковий, дослідницький. Вибір методів навчання та загальні вимоги щодо оптимального поєднання методів навчання.

Засоби навчання географії. Навчально-виховний комплекс географії у загальноосвітній школі: кабінет географії, географічний майданчик, екологічна стежина. Класифікація засобів навчання географії. Особливості методики роботи з підручниками. Методика роботи з географічними картами. Методика роботи зі стінними картинами. Методика роботи з ТЗН. Використання комп'ютерних технологій і мультимедіа на уроках географії. Використання інтернет-ресурсів та мобільних додатків на уроках географії. Дистанційне навчання географії – найпростіші онлайн-сервіси. Методика роботи з графічнознаковими географічними моделями. Типові плани характеристики географічного об'єкту, явища, процесу тощо.

Форми організації навчання географії. Форми організації навчальної діяльності школярів з географії: індивідуальна, групова, колективна. Види та особливості інтерактивних форм навчання географії.

Урок – основна форма навчання географії. Структурні елементи уроку. Типи уроків, їх характеристика. Проблеми сучасних уроків та вимоги до їх проведення. Характеристика окремих етапів уроку. Особливості підготовки до уроків. Аналіз та самоаналіз уроку. Нетрадиційні типи уроків. Лекційносемінарська форма навчання географії в старших класах. Особливості організації домашньої роботи учнів. Дидактичні ігри у навчанні географії.

Методи контролю, перевірки й оцінки предметно-географічних компетентностей учнів. Функції контролю, перевірки і оцінки предметногеографічних компетентностей учнів. Педагогічні вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів з географії. Поточна перевірка знань. Періодичний (тематичний) контроль. Підсумковий контроль. Контрольні роботи. Оцінювання предметно-географічних компетентностей учнів. Методи усного контролю. Письмовий контроль. Тестовий контроль. Перевірочні роботи. Індивідуальні картки-завдання. Компетентнісноорієнтовані завдання з географії. Формувальне оцінювання.

Методика вивчення курсу «Загальна географія» – 6 клас. Мета і завдання курсу. Характеристика програми та навчальних посібників. Основний зміст. Методичні особливості викладання курсу.

Методика вивчення курсу «Географія материків і океанів» – 7 клас. Мета і завдання курсу. Характеристика програми та навчальних посібників. Основний зміст. Методичні особливості викладання курсу.

Методика навчання шкільного курсу «Україна у світі: природа, населення» (8 клас). Мета і завдання курсу. Характеристика програми та навчальних посібників. Основний зміст. Методичні особливості викладання курсу.

Методика навчання шкільного курсу «Україна і світове господарство» (9 клас). Мета і завдання курсу. Характеристика програми та навчальних посібників. Основний зміст. Методичні особливості викладання курсу.

Методика навчання шкільного курсу «Географія: регіони та країни» (10 клас). Мета і завдання курсу. Характеристика програми та навчальних посібників. Основний зміст. Методичні особливості викладання курсу.

Методика навчання шкільного курсу «Географічний простір Землі» (11 клас). Мета і завдання курсу. Характеристика програми та навчальних посібників. Основний зміст. Методичні особливості викладання курсу.

Позакласна робота з географії. Цілі, зміст та загальні особливості методики позакласної роботи. Форми позакласної роботи. Характеристика роботи гуртків, факультативів. Особливості проведення географічних вечорів, екскурсій, предметних тижнів. Організація туристсько-краєзнавчої роботи в школі. Навчальні екскурсії. Мета і значення їх проведення. Методика розробки навчальних екскурсій вчителями географії. Дидактична сутність екскурсій з

географії. Класифікація екскурсій. Особливості організації і проведення географічних екскурсій та їх приклади.

Географічне краєзнавство в школі. Система географічного краєзнавства в школі. Зміст і обсяг краєзнавчих даних в шкільних курсах географії. Значення краєзнавчого принципу у викладанні географії. Освітньо-виховне значення географічного краєзнавства в школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аріон О.В. Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства: Навчально-методичний посібник / О.В.Аріон, Т.Г.Купач, С.О.Дем'яненко . К., 2017. 226 с. <https://surl.li/dpsceh>
2. Байцар А. Л. Фізична географія України : Навчально-методичний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 358 с. <https://surl.li/wwwmdt>
3. Барановський М.О. Економічна та соціальна географія України: реальний сектор економіки : навч. посібник. Ніжин: Видавець Лисенко М.М. 2018. 376 с.
4. Барановська О.В. Фізична географія материків і океанів: навчальний посібник у 2 ч. / О.В. Барановська. Ніжин: НДУ імені Миколи Гоголя. Ч.1: Світовий океан, Африка, Австралія, Океанія, Південна Америка, 2015.306 с.
5. Бережний В.А. Комп'ютерні технології в суспільній географії: українськоросійсько-англійський словник основних термінів та понять. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. 40 с.
6. Борнеман Е. Географія промисловості США. Режим доступу: https://www.geographyrealm.com/geography-industry-us/?fbclid=IwAR0FjZk5jxECg26_GJpsQCWvSRkMtzkoNHylmEozeXviEx_fgqkgL688ds
7. Білецький М.І., Ванда І.В., Котик Л.І. Соціальна географія : навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 328 с.
8. Влах М., Котик Л. Теорія і методологія географічної науки : навч. посібник для самостійної роботи студентів. Львів : ЛНУ імені І.Франка, 2019. 122 с.
9. Врублевська О. О., Катеруша Г. П. Навчальний посібник з дисципліни «Клімат України та прикладні аспекти його використання». Одеса: ОДЕКУ, 2012. 180 с. [http://eprints.library.odeku.edu.ua/378/1/VrublevskayaAA_Klimat_Ukrainy_%200 ta_prikladni%20aspekty_igo_vykorystanya_2012.pdf](http://eprints.library.odeku.edu.ua/378/1/VrublevskayaAA_Klimat_Ukrainy_%200%20ta_prikladni%20aspekty_igo_vykorystanya_2012.pdf)
10. Географічні карти. Карти суспільних явищ і процесів: навчальний посібник / Л. М. Даценко, Т. М. Курач. К., 2021. т.3. 175 с. <https://surl.li/iovrxl>
11. Географічна освіта у шкільних та позашкільних закладах : проблеми, пошуки, перспективи : Збірник наукових праць ; за ред. проф. Д. В. Лико /

- Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне: Видавець О. Зень, 2020. 92 с. https://kegt.rshu.edu.ua/images/sem/zb_sem.pdf
12. Географія Сумської області: особливості природи, соціально-економічного розвитку та раціонального природокористування: колективна монографія / за заг. ред. А.О. Корнуса. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2021. – 212 с.
 13. Гудзевич А.В. Регіональна фізична географія (Європа та Азія). Вінниця: Віндрук, 2005. 464 с.
 14. Гуцуляк В.М. Ландшафтознавство: теорія і практика. Чернівці: Рута, 2005. 124 с.
 15. Гудзеляк І. Географія населення: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 126 с. <https://surl.li/xllhqt>
 16. Данильченко О. С. Річкові басейни Сумської області : геоекологічний аналіз : монографія. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 270 с.
 17. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30. 09. 2020 р. No 898 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
 18. Екскурсознавство з основами музеєзнавства: методичні вказівки для виконання практичних та самостійних робіт / укладач О. Г. Корнус. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 24 с.
 19. Іванік О.М., Менасова А.Ш., Крочак М.Д. Загальна геологія. Навчальний посібник. Київ. 2020. 205 с. http://www.geol.univ.kiev.ua/lib/General_geology_Ivanik_Menasova_Krochak.pdf
 20. Клименко В. Г. Гідрологія України: Навчальний посібник для студентів-географів. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. 124 с. http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/3785/2/Gidrolog_Ukraine.pdf
 21. Кравців С. С. Войтків П. С., Кобелька М. В. Картографія : навчальний посібник. (2-ге видання, виправлене і доповнене). Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. 191 с. <https://surl.li/bjllqpp>
 22. Корнус А.О. та ін. Географія Сумської області: природа, населення, господарство. Суми: ФОП Наталуха А.С., 2010. 184 с.
 23. Корнус А.О. Атлас сільського господарства Сумської області : географічний атлас. Електр. текст. дані. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка; Сумський відділ Українського географічного товариства, 2019. 1 ел. опт. диск (CDROM).
 24. Корнус А.О. Сільське господарство Сумської області (економіко-географічне дослідження). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 100 с.

25. Корнус А.О., Корнус О. Г. Промисловість Сумської області (економіко-географічне дослідження). Суми : СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2017. 136 с.
26. Корнус А.О., Корнус О.Г., Сюткін С.І. Виробничий туризм у Сумській області: передумови та перспективи розвитку // «Сучасні процеси трансформації у бізнесі та виробництві: теорія, методологія, практика» : колективна монографія / Нац. металург. академія України; за ред. Л.М. Савчук, Л.М. Бандоріної. Дніпро: Пороги, 2019. Розділ 6. С. 401-434.
27. Корнус О. Г. Історична географія: навчальний посібник. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2013. 156 с.
28. Костів Л. Я. Фізична географія материків і океанів. Африка : навч.-метод. посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 184 с. https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/05/afrika_kostiv.pdf
29. Костріков С. В., Сегіда К. Ю. Географічні інформаційні системи: навчально-методичний посібник для аудиторної та самостійної роботи студентів за спеціальностями «Географія», «Економічна та соціальна географія». Харків, 2016. 82 с.
30. Котик Л. Суспільна географія макрорегіонів світу (Центральна, Південно-Східна Європа та Східна Балтія): навч. посібник для самост. роботи студентів. 2-ге вид., допов. і перероб. Львів: Простір-М, 2022. 108 с. https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/04/Kotyk-Susp_heohr_makrorehion-central-Europe_2022-book.pdf
31. Кузик С., Котик Л., Ванда І. Регіональна економічна і соціальна географія світу (розвинені країни) : навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 148 с.
32. Курганевич Л.П., Біланюк В.І., Андрейчук Ю.М. Загальна гідрологія: навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 336 с.
33. Ляшенко Д.О. Картографія з основами топографії. К.: Наук. думка, 2008. 184 с.
34. Мандрик І. П. Географія світового господарства : Конспект лекцій. Луцьк, ПП Іванюк В. П. 2021. 187 с. <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi71/0051524.pdf>
35. Мандрик І. П. Регіональна економічна і соціальна географія : конспект лекцій. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2021. 261 с.
36. Мезенцев К. В. Географія праці : сучасні концепти та ринки праці регіонів : навч. посібник / К. В. Мезенцев, Н. І. Мезенцева, І. О. Мостова, В. С. Сайчук. К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2014. 190 с. <https://surl.li/dchojh>
37. Мезенцева Н. І., Трусій О. М. Географія аграрно-промислового комплексу: навч.-метод. посіб. К. : ВПЦ "Київський університет", 2016. 92 с. http://geo.univ.kiev.ua/images/doc_file/navch_lit/kafedra_ekonom_lit/Geografiya_ARP.pdf

38. Метеорологія та кліматологія: курс лекцій. Для підготовки здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти у галузі знань 10 «Природничі науки» за спеціальністю 101 «Екологія», освітньо-професійна програма «Екологічна безпека» / Укладачі: М. В. Сарапіна, О. В. Рибалова, О. В. Бригада. Х: НУЦЗУ, 2023. 216 с. <https://surl.li/vkryfb>
39. Міхелі С.В. Фізична географія Євразії: навчальний посібник для закладів вищої освіти. Київ: Перун, 2019. 286 с.
40. Міхелі С.В. Фізична географія Північної Америки: навчальний посібник. К.: Перун, 2019. 288 с.
41. Немець Л. М., Сегіда К. Ю., Гусєва Н. В. Основи соціальної географії : навчальний посібник. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 235 с. <https://surl.li/mlsjgy>
42. Немець К.А. Кравченко К.О. Інформаційна географія та ГІС: навчально-методичний посібник. Харків, 2018. 108 с.
43. Нова українська школа. – К.: Міністерство освіти і науки України, 2021 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
44. Основи картографування. Курс лекцій. Для студентів природничо – гуманітарного фахового коледжу спеціальності 193 Геодезія та землеустрій // Укладачі: Кирлик Д.В., Калинич І.В., Пічкарь Л.І. Видавництво УжНУ «Говерла», 2024. 144 с. <https://surl.li/hgbvqc>
45. Паньків З. П. Ґрунти України: навчально-методичний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 112 с. <https://geography.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2017/12/%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B2.pdf>
46. Проектування та укладання карт (навчальний посібник для студентів спеціальності 103 Науки про Землю, освітньої програми «Картографія, географічні інформаційні системи, дистанційне зондування землі» та освітньої програми «Геодезія та землеустрій», спеціальності 193 «Геодезія та землеустрій») / В.І. Остроух. К.: ДНВП «Картографія», 2024. 88 с. <https://surl.li/gwxdhp>
47. Пугач С. О., Лажнік В. Й. Географія промисловості : навчально-методичний комплекс дисципліни. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2024. 79 с. <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/24658/1/geoprom.pdf>
48. Реалізація державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа»: Монографія / За заг. ред. С.Л. Лондаря. К.: ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2019. 192 с.
49. Рельєф України / За заг. ред. В.В. Стецюка. К.: Видавничий дім «Слово», 2010. 688 с.
50. Решетченко С. І. Р Метеорологія та кліматологія : навчальний посібник. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 220 с. <https://surl.li/wvatcp>
51. Свинко Й.М., Сивий М.Я. Геологія: Підручник. К.: Либідь, 2003. 480 с.

52. Сивий М.Я., Свинко Й.М. Геологія. Практикум: Навч. посібник. К.: Либідь, 2006. 248 с.
53. Слюта А.М. Методика навчання географії. Навчально-методичний посібник для студентів ЗВО спеціальності 014 Середня освіта (Географія). Чернігів: Десна Поліграф, 2021. 248 с. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/9063/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B3%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%97.pdf>
54. Стафійчук В.І. Політична географія світу. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2016. 306 с.
55. Соціальна географія: підручник / за ред. Л. Немець та К. Мезенцева. Київ: Фенікс, 2019. 304 с. <https://surl.gd/czdjda> Сюткін С.І. Географія населення : навч. посібник. Суми: ВПП «Фабрика друку», 2015. 128 с.
56. Сюткін С.І. Сучасна географія і класифікація наук // Збірник матеріалів наукового круглого столу «Актуальні проблеми сучасної географічної науки та освіти», м. Суми, 7 жовтня 2016 р. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. С. 3-5.
57. Сюткін С.І. Суспільно-географічні аспекти вивчення рекреаційного природокористування // Наукові записки СумДПУ імені А.С. Макаренка. Географічні науки. Вип. 8. 2017. С. 174-178.
58. Сюткін С.І. Політична географія : навчальний посібник. Суми: ВПП «Фабрика друку», 2017. 120 с.
59. Сюткін С.І. Курс лекцій з географії світового господарства. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2020. 142 с.
60. Трусій О., Телешман В. Географія промисловості: навчально-методичний посібник. К. : ВПЦ "Київський університет", 94 с. https://geo.knu.ua/wp-content/uploads/2024/02/geografiya_promyslovosti_navchalno_metodychnyj_posibnyk.pdf
61. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії. Одеса: Астропринт, 2009. 544 с.
62. Топчієв О.Г., Мальчикова Д.С., Яворська В.В. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики. Навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 372 с. http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/pdf/regionalistyka_Yavor.pdf
63. Чубрей О.С. Система підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу: монографія. Чернівці: Технодрук, 2020. 376 с. <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/>.pdf
64. Шаблій О.І. Основи суспільної географії. Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2012. 296 с.